

Мотивація навчання студентів як психолого-педагогічна проблема

Анатолій Сільвейстр, Микола Моклюк

У статті теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні особливості навчальної мотивації студентів педагогічних ВНЗ, розглянуто основні питання теорії навчальної мотивації та мотивів навчання.

Ключові слова: мотивація, мотиви навчання, студенти, педагогічні ВНЗ, психолого-педагогічні особливості.

In to article it is theoretically substantiated the psychological and pedagogical special features of the training motivation of the students of pedagogical higher educational institutions, are examined basic questions of the theory of training motivation and motives of instruction.

Key words: motivation, learning motives, students, pedagogical universities, psychological and pedagogical features.

Постановка проблеми. Вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які визначатимуть темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу. Першочерговим є формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Освіта має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної вищої освіти є побудова такого процесу навчання, який міг би бути основою формування мотиваційної сфери студентів.

У зв'язку з цим виникають суперечності між існуючим станом мотивації

навчання у студентів ВНЗ і сучасними вимогами до їх навчальної діяльності. Формування повноцінної особистості студента має важливе практичне значення. Це підкреслюється працями низки науковців, які займаються даною проблемою. Формування особистості людини відбувається впродовж усього її життя. Разом з тим у вищій школі закладаються її основні особисті якості як фахівця, що необхідні для подальшої професійної діяльності. До числа найважливіших якостей особистості сучасного фахівця можна віднести ініціативу та відповідальність, спрямованість до новаторських дій, потреба у постійному оновленні своїх знань тощо.

Під час навчання у ВНЗ студент зустрічається з низкою проблем, в першу чергу, пов'язаних з адаптацією до нової дидактичної ситуації, що принципово відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу. Такий підхід та пов'язані з нею труднощі створюють свого роду дидактичний бар'єр, який повинен бути подоланий. З цього слідує, що у розвитку особистості майбутнього фахівця важливе значення має формування позитивних мотивів та дійсних цілей, оскільки мотиви та цілі є важливими детермінантами діяльності.

Структура мотивів студента, сформована під час навчання, стає стержнем особистості майбутнього фахівця. Отже, розвиток позитивних навчальних мотивів – невід'ємна складова частина виховання особистості студента.

Аналіз останніх досліджень. Останніми роками в психологічній та науковій літературі питанням мотивації навчальної діяльності приділяється особлива увага. Це не випадково, оскільки питання про мотиви - це по суті питання про якість навчальної діяльності. Переважання зовнішніх, утилітарних мотивів веде до того, що навчання набуває формального характеру, при цьому відсутні творчий підхід, самостійна постановка навчальних цілей. Відомо, що саме негативне або байдуже відношення до студента може бути причиною його низької успішності або неуспішності.

З аналізу літературних джерел видно, що значну увагу особливостям

розвитку мотивації навчальної діяльності студентів приділяли Бібріх Р.Р., Васильєв І.О., Вартанова І.І., Давидов В.В., Єлфімова Н.В., Ільїн Є.П., Маркова А.К., Матюхіна М.В., Моргун В.Ф., Орлов А.Б., Фрідман Л.М. та ін; дослідженню мотивації навчально-професійної діяльності студентів присвятили свої роботи Арестова О.М., Бакшаєва Н.А., Вербицький А.А., Делеу М.В., Д'яченко М.І., Ітельсон Л.Б., Реан А.А., Савонько Є.І., Урванцев Л.П. та інші психологи. Питання про вивчення мотивації навчальної діяльності студентів є маловивченим.

Мета даної статі: теоретично обґрунтувати психолого-педагогічні особливості навчальної мотивації студентів педагогічних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Важливість вирішення проблеми мотивації навчальної діяльності визначається тим, що мотивація навчання, з погляду [2] є істотно необхідною для ефективного здійснення навчального процесу. Відомо, що саме негативне або байдуже ставлення до навчання може бути причиною низької успішності або неуспішності студента. Діагностика та корекція мотивації навчання як основа вирішення проблеми мотивації навчання є нагальним завданням психологів - фахівців у сфері народної освіти. Проблема полягає в тому, щоб знайти такі методи педагогічного впливу, які не тільки найкращим чином мотивували б дану особистість, а й сприяли б максимальному її розвитку, становленню та реалізації.

Розглянемо, як в педагогічній психології розв'язуються основні питання теорії навчальної мотивації. Як вважає Є.П. Ільїн [13], проблема мотивації і мотивів поведінки діяльності - одна із стрижневих у психології. Для цього спочатку звернемося до поняття самого мотиву. Мотив (від лат. *moveo, movere* – рухати, приводити в дію, штовхати) – спонукальна сила дій і вчинків людини [9]. Під мотивом також розуміють усвідомлену потребу, яка викликає активність людини й визначає спрямованість цієї активності. Відповідно мотивація - це так звані психічні явища, що стали спонуканням до виконання тієї або іншої дії, вчинку, що визначають активність особистості та її спрямованість на досягнення запланованого результату.

Проблема мотивів навчальної діяльності студентів [2] тісно переплітається з необхідністю підвищення результативності та зниження навчання. Як одні із провідних особистісних характеристик мотиви, будучи важливими регуляторами діяльності, визначають напрямок активності студента, стійкість його поведінки і моральних устоїв. Не враховуючи особливостей мотивів своїх вихованців педагог втрачає важливі підстави для прогнозування, визначення завдань, засобів і способів своєї діяльності.

Є.П. Ільїн [13] зазначає, що погляди на сутність мотиву у психологів суттєво розходяться. Але, незважаючи на це, всі вони сходяться в одному: за мотив приймається якийсь один конкретний психологічний феномен (але різний у різних авторів). В основному психологи групуються навколо наступних точок зору на мотив: як на спонукання, на потребу, на ціль, на намір, на властивості особистості, на стани, на задоволеність.

Мотив, чи причину дій людини встановити не складно, якщо він один. Але, як правило, поведінку людини визначають багато факторів. Однак у будь-якому випадку мотиви в чистому вигляді не існують, вони лише результат відображення у психіці потреб організму, викликаних зовнішніми чи внутрішніми умовами. Тому кажуть, що мотив – це усвідомлена потреба і лише в певному випадку він стає основою цілеспрямованих дій особистості [9].

Оскільки з розвитком людини як особистості [Винославська] розширюються її потенційні можливості, потреба в самовдосконаленні ніколи не може бути задоволена цілком. Тому і процес розвитку мотивації не є обмеженим.

Автор [11] акцентує увагу на визначальну роль задоволення потреб у розвитку мотиваційних процесів. Рівень задоволення розглядається як показник ефективності навчання, орієнтованого на майбутнє. Поточне задоволення підвищує мотивацію навчання в майбутньому. Незадоволення навчанням викликає механізм ставлення до навчання як до вимушеної дії і знижує мотивацію.

Мотив не тільки визначає потребу, як вважає [18], але й спрямовує

студента на об'єкти вивчення, в яких задовольняється потреба. Особливо велику роль при цьому відіграє сила мотивів. При слабкій мотивації студент не може активно працювати на заняттях, не кажучи вже про результати його навчання.

Говорячи про мотив як усвідомлену спонуку до певних дій, зокрема навчання, слід пам'ятати, що сам по собі мотив не є причиною їх цілеспрямованості. Він лише результат відображення у психіці потреб організму, викликаних зовнішніми чи внутрішніми об'єктивними явищами. Тобто потреби і мотиви тісно пов'язані з інтересами, переконаннями та ідеалами особистості [9].

Слід зазначити, що серед дослідників існують розбіжності в поглядах щодо пріоритетності тих чи інших видів мотивів для успішності навчальної діяльності. Найбільш адекватними навчальній діяльності окремі дослідники вважають пізнавальні мотиви (широкі пізнавальні, навчально-пізнавальні, мотиви самоосвіти) [7].

Виходячи з означень навчальних мотивів (мотивації), що даються в педагогічній психології, розглянемо їх класифікацію за змістом, що запропоновані А.К. Марковою [16]. Вона поділяє на пізнавальні та соціальні мотиви. До пізнавальної мотивації відносять:

- широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння новими знаннями – фактами, явищами, закономірностями);
- навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння способів добування знань, прийомів самостійного набуття знань);
- мотиви самоосвіти (орієнтація на набуття додаткових знань, тобто на побудову спеціальної програми самовдосконалення).

Соціальні мотиви, що мають відповідні рівні:

- широкі соціальні (обов'язок і відповідальність, розуміння соціального значення навчання);
- вузькі або позиційні мотиви (прагнення зайняти певну позицію у відносинах з оточуючими, отримати від них схвалення);

- мотиви соціального співробітництва (орієнтування на різні способи взаємодії з іншими людьми).

Визначаючи норму для співвідношення соціальних і пізнавальних мотивів навчання Л.І. Божович [12] вважає, що пізнавальні мотиви повинні домінувати в ієрархії поряд з соціальними. Для останнього показника нормою можна вважати позитивне відношення студентів, перш за все, до «основних» навчальних предметів.

Автор [1] мотиви розподіляє за змістом на наступні групи:

1) широкі соціальні мотиви, змістом яких є усвідомлення суспільних потреб, інтересів, високої соціальної значимості вищої освіти;

2) науково-пізнавальні мотиви, які пов'язані безпосередньо з навчальною діяльністю, що виражає відношення до самого процесу навчання, до змісту того, що вивчається студентами;

3) професійні мотиви; вища освіта розглядається як основа набуття професії;

4) утилітарні мотиви, основою яких є отримання особистих вигод після закінчення ВНЗ, мотиви власного благополуччя;

5) мотиви соціальної ідентифікації – міра впливу батьків студента, друзів на його поведінку.

Навчальна мотивація визначається як вид мотивації, включений в певну діяльність, - в даному випадку діяльність навчання. Як підкреслює, провідний психолог А.К. Маркова, яка займається вивченням мотивації навчальної діяльності, що «Мотивація навчання складається з ряду тих спонук, що постійно змінюються, і які вступають в нові покоління одна з одною. Тому становлення мотивації є не просте зростання позитивного або посилювання негативного відношення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, що стоять за нею, вхідних спонук» [15].

Під час аналізу мотивації навчальної діяльності, головне не тільки визначити домінуючий спонукач (мотив), але і зміст всієї структури мотиваційної сфери людини.

Крім того, психологи, виділяють й іншу, навіть дещо поширенішу класифікацію за якою мотивацію діяльності навчання поділять на зовнішню і внутрішню. Зовнішня мотивація заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції, які або спрямовують, або гальмують поведінку людини. У разі зовнішньої мотивації чинники, що регулюють поведінку, не залежать від внутрішнього «я» особистості. Внутрішня мотивація сприяє одержанню задоволення від роботи (навчання), викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості.

Як і будь-який інший вид, навчальна мотивація визначається цілим рядом чинників [3]:

- 1) освітньою системою;
- 2) освітньою установою;
- 3) організацією освітнього процесу;
- 4) специфікою предмета;
- 5) суб'єктивними особливостями педагога та ін.

Навчальна мотивація, як і інші види мотивації характеризується стійкістю, спрямованістю і динамічністю. В рамках концепції А.К. Маркової стійкість навчальної мотивації досліджувалася Л.К. Золотих, Т.А. Платоновою, Е.І. Савонько. Психологічна стійкість визначається ними як здатність підтримувати необхідний рівень психічної активності при широкому варіюванні чинників що діють на людину.

Ґрунтуючись на дійсному представленні стійкості, автори розглядають її в комплексі з такими характеристиками навчальної мотивації, як сила, усвідомленість, дієвість, сформованість змістоутворюючого мотиву діяльності, орієнтація на процес і т.д. Дослідження Е.І. Савонько, І.П. Іменітової показали, що зв'язок стійкості мотиваційної структури з її динамічністю полягає в диференціації компонентів в структурі, їх впорядкування з тенденцією до стійкості структури. Це дозволяє дослідникам припускати, що абсолютне домінування процесуальної мотивації додає структурі велику стійкість.

Автор праці [19] звертає увагу на таку умовну класифікацію мотивації

студентів за типами:

- перший, домінантний тип, пов'язаний з психологічними особливостями студента та по відношенню до навчального процесу, іншими словами, як притаманний йому внутрішній тип мотивації. Цей тип визначає інтерес студента до конкретного предмету;

- другий тип – ситуативна мотивація, цей тип можна вважати зовнішнім по відношенню до навчального процесу;

- третій тип – це конформістська або сугестивна мотивація. Вона пов'язана з розбіжностями між ціннісними орієнтаціями та реальною поведінкою особистості.

Наприклад, коли виникає ситуація [19] перед студентом, який не має потягу до занять конкретним предметом, виникає потреба засвоїти знання з цього предмету, необхідні йому для успішної діяльності в межах обраної професії – це є приклад конформістської мотивації. Стимулами, які спонукають таку мотивацію є, наприклад, отримання підвищеної стипендії, бажання продовжувати навчання за кошти держбюджету, бажання навчатися у магістратурі після здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр.

Неважко помітити, що третій тип мотивації носить примусовий характер, а це пов'язано з психологічним дискомфортом. Відповідні мотиви можуть бути малоефективними для певної категорії студентів, не дивлячись на те, що традиційний підхід до організації й побудови навчального процесу приділяє формуванню стимулів такого роду велику увагу [19].

Але якою б не була мотивація, навіть найпозитивніша, вона створює лише потенційну можливість розвитку студента, оскільки реалізація мотивів залежить від процесів визначення цілей. Характер визначення цілей [4] є одним з факторів і одночасно показників дієвості мотивів. У діяльності людини особливості мотивації проявляються, як правило, не безпосередньо у власне енергетичних параметрах діяльності (інтенсивності, стійкості і т.п.), а, перш за все, в ступені або рівні інтелектуальної, когнітивної активності, за допомогою якої людиною виробляються і усвідомлюються засоби (свідомі цілі і наміри),

що дозволяють досягти задоволення потреби. У виконаних під керівництвом А.К. Маркової дослідженнях Т.І. Лях, О.А. Чувалової [10] підкреслено, що у студентів може бути сформований особистісно-значимий змістоутворюючий мотив і що цей процес реалізується в певній послідовності становлення його характеристик. Як відзначають автори, спочатку навчально-пізнавальний мотив починає діяти, потім стає домінуючим і набуває самостійності та лише після того усвідомлюється, тобто першою умовою є організація, становлення самої навчальної діяльності. При цьому сама дієвість мотивації, як показала О.А. Чувалова, краще формується, якщо вона спрямована на способи, а не на результат діяльності. В цілому дослідження навчальної мотивації студентів показують недостатній рівень стихійної сформованості, можливість її цілеспрямованого ступінчастого розвитку, що враховує особливості віку з переважною орієнтацією на способи діяльності.

Вчені довели, що мотивація є одним із провідних факторів успішного навчання. Але його особливості і його дієвість відрізняються на різних етапах навчального процесу, через які проходить студент. Від першого до останнього курсу змінюється і сама навчально-професійна діяльність, і її мотивація. Специфічним для студентів-першокурсників вважається процес їх адаптації до нової ситуації в цілому і до навчальної діяльності, зокрема [20].

Тому, як вважають автори [6], що правильне розуміння мотивації служить необхідною передумовою продуктивної праці як студента так і викладача, який, використовуючи інноваційні методи і підходи до навчання, активізує, цілеспрямовано розвиває і поглиблює пізнавальний інтерес до своєї дисципліни. При цьому він залучає студентів до навчальної діяльності, застосовуючи форми і методи активного навчання (проблемного та інших видів).

У розвитку і поглибленні пізнавальних інтересів студентів неабияке місце займають методи і прийоми самостійної роботи. До них відносяться методи роботи з підручником, довідковою літературою, виконання завдань за алгоритмом, проведення дослідів, аналізу студентами незнайомих для них

ситуацій, генерування суб'єктивно нової інформації, написання курсових і дипломних робіт.

У процесі самостійної діяльності, як зазначають [6], студент повинен опанувати загальними прийомами її раціональної організації; навчитися виділяти пізнавальні завдання і вибирати способи їх вирішення; здійснювати вмій і оперативний самоконтроль за правильністю розв'язання поставленої задачі; вносити корективи в самостійну роботу; самоудосконалювати навички реалізації теоретичних знань; аналізувати загальний підсумок роботи, порівнювати ці результати з попередніми і намічати шляхи усунення помилок в подальшій роботі.

Дослідники Б.І. Дадонова, Е.І. Савонько, Н.М. Симонова [17] встановили позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій із успішністю студентів. Найщільніше пов'язаними з успішністю виявилися орієнтації на процес і на результат, менше – орієнтація на оцінку викладача. Зв'язок орієнтації на уникнення неприємностей слабкий.

У той же час результати дослідження (М.М. Ліпкин, Н.В. Яковлева) продемонстрували, що успішність навчання студентів у ВНЗ залежить від багатьох аспектів психофізичної активності [17]. Одним із цих чинників успішності, на їх думку, є мотиваційна складова діяльності. Аналогічний результат був отриманий у дослідженні В.А. Якуніна, Н.І. Мешкова [17; 21], виявилось, що «сильні» і «слабкі» студенти відрізняються один від одного не рівнем інтелекту, а мотивацією навчальної діяльності. Ю.М. Орлов [18] зробив висновок про те, що найбільший вплив на академічні успіхи надає підсвідома потреба у поєднанні з високою потребою в досягненнях.

Умовою успішного навчання все ж є мотивація, котра спонукає студента до певної діяльності з метою розширення й поглиблення своїх знань, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх факторів.

Розглядаючи концепції мотивації навчальної діяльності стосовно аналізу мотивів навчання студентів, виявляється, що навчальна мотивація студентів істотно відрізняється від мотивації школярів не тільки через їх вікові

особливості. Діяльність студентів у ВНЗ з упевненістю можна назвати навчально-професійною. Після того, як старшокласники закінчують школу і вступають до ВНЗ для них характерними є зміни мотивів у зв'язку з професійним самоствердженням. А це означає, що професійні мотиви не просто включаються в структуру мотивації навчання, а стають її невід'ємною складовою, що взаємодіє з мотивами вчення і формує навчально-професійну мотивацію.

Вчені довели, що мотивація є одним з провідних факторів успішного навчання. Але особливості цього фактора і його дієвість розрізняються, а саме, на різних етапах навчального процесу, через які проходить студент. Від першого до останнього курсу змінюється і сама навчально-професійна діяльність, і її мотивація. Так наприклад, специфічним для студентів-першокурсників вважається процес їх адаптації до нової ситуації в цілому і до навчальної діяльності, зокрема.

Основною проблемою будь-якої професійної освіти є перехід від актуально здійснюваної навчальної діяльності студента до засвоювання ним професійної діяльності. З позиції загальної теорії діяльності, такий перехід йде перш за все вздовж лінії трансформації мотивів, оскільки саме мотив є конструктивною ознакою діяльності [14]. Однак, якщо діяльності навчання притаманні пізнавальні мотиви, то практичній діяльності - професійні. Отже, перехід від навчально-пізнавальної діяльності студента до професійної діяльності фахівця багато в чому виступає проблемою трансформації пізнавальних мотивів в професійні.

Тому мотивація зводиться до з'ясування студентами, що їм приходить до душі в особистому житті або навчанні, майбутній діяльності або кар'єрі та використання отриманих ними знань для самоспонування до дії [20].

Висновки. Розглянувши питання формування навчальної мотивації в психолого-педагогічній та методичній літературі можна стверджувати, що у вітчизняній і зарубіжній літературі накопичений великий теоретичний і емпіричний досвід про особливості становлення та функціонування навчальної

мотивації студентів. Визначений психологічний зміст понять навчальна мотивація і навчальний мотив, представлено цілий ряд класифікацій навчальних мотивів, розроблені методи діагностики структури навчальної мотивації, сформовані положення відносно умов і шляхів її формування та корекції.

Також необхідно відмітити, що важливість правильного вибору викладачами стратегії і тактики навчання визначається, не лише наскільки ця стратегія і тактика буде задовольняти розв'язанню вузького завдання – це підвищення мотивації навчання, але й наскільки вони будуть задовольняти повноцінному гармонійному розвитку особистості студента.

Отже, організація навчальної роботи і вибір методів навчання дають взагалі більший ефект в тому випадку, якщо викладач відмінно знає свою дисципліну, а також педагогічні та психологічні закономірності процесу навчання.

Бібліографія:

1. Баклицький І.О. Психологічні особливості навчальної мотивації студентів. /І.О Баклицький. //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник. /Львівський держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2008. – Вип. 2. – С. 16-27.
2. Бахтина І.А. Мотивация учебной деятельности студентов ССУЗ: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05. /Ирина Анатольевна Бахтина. - Казань, Ин-т среднего специального образования РАО, 1997. - 180 с.
3. Безмодна В. Мотивації навчання як основна складова оволодіння іноземною мовою студентів немовних спеціальностей. /В. Безмодна. //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. /[гол. ред.: М.Т. Мартинюк]. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2013. – Ч. 2. – С. 32-37.
4. Бибрих Р.Р. Особенности мотивации и целеобразования в учебной деятельности студентов младших курсов. /Р.Р. Бибрих, И.А. Васильев. //Вестник МГУ. Серия 14. Психология. - 1987. - №2. – С. 20-30
5. Бибрих Р.Р. Мотивация и целеобразование в поведении с закономерным и случайным исходом. /Р.Р. Бибрих, А.Б. Орлов. //Вопросы психологии. - 1985. - №1. – С. 167-

6. Бондарчук Е.И. Основы психологии и педагогики. Курс лекций. /Е.И. Бондарчук, Л.И. Бондарчук. - К.: МАУП, 2002. – 168 с.
7. Вершинська О.Б. Проблеми формування навчальної мотивації студентів ВНЗ. [Електронний ресурс]. /О.Б. Вершинська. – Режим доступу. tme.uuo.edu.ua/dodatok.htm.
8. Психологія: Навчальний посібник. /О.В. Винославська, О.А. Бреусенко-Кузнецов, В.Л. Зливков, А.Ш. Апішева, О.С. Васильєва. - К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 351 с.
9. Вітенко І.С. Загальна та медична психологія. /І.С. Вітенко. - К.: Здоров'я, 1994. – 296 с.
10. Зимняя И.А. Педагогическая психология. /И.А. Зимняя. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480 с.
11. Иванова Т.А. Мотивация учебной деятельности студентов. /Т.А. Иванова, А.Я. Левин. //Психологические механизмы регуляции поведения и оптимизации трудовой и учебной деятельности: Межвуз. сб. /Под ред. Г.С. Шляхтина. — Горький: Горьк. гос. ун-т, 1987. - С. 77-84.
12. Изучение мотивации поведения детей и подростков. /Под ред. Л.И. Божович и Л.В. Благонядежиной. – М.: Педагогика, 1972. – 352 с.
13. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. /Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 512 с.
14. Лапшин М.М. Мотивация учебной деятельности и успешность обучения студентов вузов. /М.М. Лапшин, Н.В. Яковлева. //Психологический журнал. - 1996. - Т. 17. - №4. – С. 134-140.
15. Маркова А.К. Формирование интереса к учению у школьников /под. ред. А.К. Марковой. – М.: Педагогика, 1986. – 191 с.
16. Маркова А.К. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя. /А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. - 192 с.
17. Олійник В.В. Особливості формування професійної мотивації майбутніх практичних психологів. /В.В. Олійник, О.С. Кальчук. //Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологічна. – Одеса: «Астропринт», 2013. – Том 18. – Випуск 23. – С. 211-219.
18. Орлов Ю.М. Восхождения к индивидуальности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
19. Рудницька Ж.О. Формування мотивації навчання студентів у процесі виконання лабораторних робіт з курсу загальної фізики. /Ж.О. Рудницька. //Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. 15. – С. 321-323.

20. Сільвейстр А.М. Мотивація навчальної діяльності студентів нефізичних спеціальностей педагогічного ВНЗ до вивчення курсу загальної фізики. /А.М. Сільвейстр. //Наукові записки. - Випуск 108 – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Частина 2. – С. 120-124.

21. Якунин В.А. Психология учебной деятельности студентов. /В.А. Якунин. - М.: Логос, 1994. – 160 с.

Відомості про авторів

Сільвейстр Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри теорії і методики навчання фізики та астрономії НПУ імені М.П. Драгоманова.

Моклюк Микола Олексійович - кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри фізики і методики навчання фізики, астрономії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.